

C/2024/2894

26.4.2024.

KOMISIJAS PAZIŅOJUMS

Galvenie kritēriji un principi, kas piemērojami būtiska lietojuma jēdzienam ES tiesību aktos, kuri attiecas uz ķīmikālijām

(C/2024/2894)

1. IEVADS

Paziņojumā par Eiropas zaļo kursu ⁽¹⁾ tika izziņota Komisijas apņemšanās cīnīties pret klimata pārmaiņām, kā arī pret piesārņojumu un biodaudzveidības zudumu; tie ir izšķirīgākie mūsu laika uzdevumi. Lielākajai daļai preču un tehnoloģiju, bez kurām nav iespējama zaļā pārkārtošanās, ir vajadzīgas ķīmikālijas, kas pilda dažādas funkcijas. No ķīmikālijām ir atkarīgas Eiropas lielākās vērtības ķēdes, cita starpā tādās nozarēs kā patēriņa preces, elektronika, transports, arī elektrotransportlīdzekļu akumulatori, būvmateriāli u. tml.

Tajā pašā laikā Eiropā vairākkārt nācies pieredzēt, ka plaši lietotas ķīmikālijas nodara būtisku kaitējumu veselībai un videi. Plašā šo ķīmikāliju izmantošana, it sevišķi rūpniecībā, liecina par sarežģītajām dilemmām, ar kurām saskaramies zaļās un digitālās pārkārtošanās laikā; viskaitīgākās ķīmikālijas var būt tehniski noderīgas un daudzveidīgi izmantojamas vielas, no kurām dažas pilda svarīgas snieguma funkcijas zaļo tehnoloģiju jomā, taču vienlaikus tās ir arī ļoti problemātiskas no veselības un drošuma viedokļa, un tās cilvēkos un daudzos vides segmentos visā ES un pasaulē ir sastopamas apmērā, kas, nekādi neierobežots, tikai turpinās pieaugt. Šādas dilemmas izvirza priekšplānā jēdzienu "būtisks lietojums", kas tika izvirzīts Ilgtspēju sekmējošajā ķīmikāliju stratēģijā ⁽²⁾, lai palīdzētu sasniegt Eiropas zaļā kursa nulles piesārņojuma ieceres mērķus veidot vidi, kas brīva no toksikantiem ⁽³⁾.

Lai stiprinātu ES ķīmiskās rūpniecības noturību un tai dotu iespēju spēlēt savu lomu zaļās pārkārtošanās procesā, rūpniecībai ir vajadzīga skaidrība un paredzamība, kurā ņemti vērā visi šie pārkārtošanās aspekti, tā, lai būtu iespējams prioritizēt investīcijas inovācijā. Šā paziņojuma mērķis ir sīkāk raksturot jēdzienu un attiecīgos kritērijus, kā arī virzīt tā iespējamo izmantošanu, arī nākotnes tiesību aktos par ķīmikālijām ⁽⁴⁾. Būtiski vielu lietojumi līdz šim nevienā ES tiesību aktā nav definēti.

Lai šo paziņojumu sagatavotu, 2022. gada pavasarī ieinteresēto personu darbsemināra, aptauju un mērķorientētu interviju veidā notika visaptveroša apspriešanās ar plašu ieinteresēto personu loku no dalībvalstu iestādēm, nozares, NVO un akadēmiskajām aprindām. ⁽⁵⁾

1.1. Būtiska lietojuma jēdziena ieviešanas mērķis

Bīstamas ķīmikālijas var nopietni ietekmēt cilvēka veselību un vidi un tām nodarīt būtisku kaitējumu. Lai nepieļautu un novērstu ne tikai kaitējumu, bet arī izmaksas, ko sabiedrībai rada slimības un vides piesārņojuma remediācija, veicinātu inovāciju netoksisku materiālu aprites ciklu jomā un panāktu tīru aprites ekonomiku, Komisija Ilgtspēju sekmējošajā ķīmikāliju stratēģijā paziņoja, ka viskaitīgākās vielas ⁽⁶⁾ būtu pakāpeniski jābeidz izmantot nebūtiskiem lietojumiem, it sevišķi patēriņa precēs, un pēc iespējas jāsamazina un jāaizstāj visos lietojumos. Daži šādu vielu lietojumi var būt sabiedrībai būtiski, piemēram, klimata pārmaiņu mīkstināšanas, digitālās pārkārtošanās, veselības aizsardzības, drošības un aizsardzības vajadzībām, un līdz ar to nepieciešami galveno ES rīcībpolitisko mērķu, piemēram, Eiropas zaļā kursa un digitālās pārkārtošanās, sasniegšanai. Ķīmikāliju stratēģijā tika pausta konkrēta apņemšanās

⁽¹⁾ COM(2019) 640 final.

⁽²⁾ COM(2020) 667 final.

⁽³⁾ COM(2021) 400.

⁽⁴⁾ Paziņojums neskar Komisijas iniciatīvas tiesības, ko tā izmanto, iesniedzot jaunus tiesību aktu priekšlikumus. Tā mērķis nav interpretēt un tas neinterpretē nevienu pašlaik spēkā esošu tiesību aktu.

⁽⁵⁾ Eiropas Komisija, Vides ģenerāldirektorāts, Bougas, K., Flexman, K., Keyte, I., et al., *Supporting the Commission in developing an essential use concept: final report*, Eiropas Savienības Publikāciju birojs, 2023, <https://data.europa.eu/doi/10.2779/529713>.

⁽⁶⁾ Sk. definīciju 2.2. sadaļā.

“[noteikt] būtisko lietojumu kritērijus, lai nodrošinātu, ka viskaitīgākās ķīmikālijas ir atļautas tikai tad, ja to izmantošana ir nepieciešama veselībai un drošībai vai ir būtiska sabiedrības funkcionēšanai un ja nav no vides un veselības viedokļa pieņemamu alternatīvu. Šie kritēriji atvieglos būtisko lietojumu piemērošanu visos attiecīgajos ES tiesību aktos gan attiecībā uz vispārējiem, gan specifiskiem riska novērtējumiem[.]”

Būtiska lietojuma koncepcijas virsmērķis ir **atvieglot lēmumu pieņemšanu un palielināt regulatīvo efektivitāti, lai panāktu, ka viskaitīgāko vielu izmantošana nebūtiskiem lietojumiem tiek ātri izbeigta, bet tomēr atļaujot lietojumus, kas sabiedrībai joprojām ir būtiski, un nodrošinot, ka produkti, kas apmierina cilvēku un dzīvnieku veselības vajadzības, aizvien ir pieejami**. Attiecībā uz lietojumiem, kas ir būtiski sabiedrībai, šis jēdziens var uzņēmumiem dot pārliecību, ka vielas, uz kurām citādi attiektos pakāpeniska izņemšana no aprites, sabiedrības vajadzību apmierināšanai varēs turpināt izmantot, līdz būs pieejamas alternatīvas. Šis jēdziens palīdz **noteikt, kad viskaitīgāko vielu lietošana ir pamatota no sabiedrības viedokļa**. Šo jēdzienu var izmantot ne vien tiesību aktos, kas paredz noteikumus par piekļuvi ES tirgum, bet arī stimulu sagādāšanai saskaņā ar brīvprātīgām shēmām, piemēram, ilgtspējīga finansējuma un citām iniciatīvām, kuru mērķis ir sekmēt un atalgot pāreju uz drošiem un ilgtspējīgiem produktiem un praksi.

Būtiska lietojuma jēdziena ieviešanai būtu uzņēmumi jāpamudina proaktīvi atteikties no viskaitīgākajām vielām un pētniecību un inovāciju orientēt uz drošām un ilgtspējīgām alternatīvām (?), tā nostiprinot ES rūpniecības līderpozīcijas pasaules mērogā, ņemot vērā lielo ES iekšējo tirgu, kurā ir liels patērētāju pieprasījums pēc drošākiem, no toksikantiem brīviem produktiem. Būtiska lietojuma jēdzienu var piemērot tiklab ES ražotajiem kā importētajiem produktiem, tādējādi ES uzņēmumiem saglabājot vienlīdzīgus konkurences apstākļus.

Būtiska lietojuma jēdzienam juridiskas sekas ir tikai tad, ja to ievieš konkrētos tiesību aktos. Pirms tā iekļaušanas konkrētā tiesību aktā rūpīgi jāpārdomā, vai šo jēdzienu — arī “pieņemamu alternatīvu” kritēriju — piemērot ir iespējams, ņemot vērā arī piemērojamo nozarisko tiesību aktu mērķus, vajadzības un unikālos aspektus. Piemēram, attiecībā uz cilvēkiem paredzētām un veterinārām zālēm, medicīniskām ierīcēm un *in vitro* diagnostikas medicīniskajām ierīcēm pienācīga prioritāte ir jāpiešķir Savienības stratēģiskajai autonomijai un tādu vielu pieejamībai, ko izmanto veselības jomā pielietojamu produktu ražošanā.

Būtiska lietojuma jēdziens ir izstrādāts tā, lai atbalstītu ES rūpniecības nozares — tas ir vērtīgs instruments, kas atvieglo atbrīvojumu saņemšanu lietojumiem, kuri nepārprotami kalpo sabiedrības vajadzībām. Tas savukārt var palīdzēt iekopt vidi, kas ir labvēlīga tīrai un ilgtspējīgai preču ražošanai Eiropas Savienībā.

1.2. Rīcībpolitiskais konteksts

2019. gadā Padome pieņēma secinājumus “Virzībā uz ilgtspējīgu Savienības ķīmikāliju politikas stratēģiju” un tajos Komisiju aicināja izstrādāt rīcības plānu jebkādas nebūtiskas PFAS izmantošanas izskaušanai ⁽⁸⁾ ⁽⁹⁾. 2021. gadā Padome pieņēma secinājumus “Savienības ilgtspējīgu ķīmikāliju stratēģija: laiks rīkoties” ⁽¹⁰⁾, kuros uzsvēra, ka jēdziens “būtiski lietojumi” ir svarīgs elements Ķīmikāliju stratēģijas īstenošanā, kam tiks pievērsta prioritāra uzmanība, lai to bez liekas kavēšanās varētu izmantot praksē.

Eiropas Parlaments 2020. gadā pieņēma rezolūciju par ilgtspēju sekmējošu stratēģiju attiecībā uz ķīmikālijām ⁽¹¹⁾, kurā tas cita starpā aicināja Komisiju definēt bīstamo ķīmikāliju “būtiskas izmantošanas” jēdzienu un kritērijus, lai nodrošinātu saskaņotu pieeju reglamentējošiem pasākumiem attiecībā uz nebūtisku izmantošanu.

(7) Komisijas 2022. gada 8. decembra Ieteikums, ar ko izveido Eiropas satvaru konceptuāli drošu ķīmikāliju un materiālu novērtēšanai (C (2022) 8854 final).

(8) Polifluoralkilvielas un perfluoralkilvielas.

(9) Padomes 2019. gada 26. jūnija secinājumi “Virzībā uz ilgtspējīgu Savienības ķīmikāliju politikas stratēģiju”, <https://www.consilium.europa.eu/lv/press/press-releases/2019/06/26/council-conclusions-on-chemicals>.

(10) Padomes 2021. gada 15. marta secinājumi “Savienības ilgtspējīgu ķīmikāliju stratēģija: laiks rīkoties”, <https://www.consilium.europa.eu/lv/press/press-releases/2021/03/15/council-approves-conclusions-on-the-eu-chemicals-strategy-for-sustainability/>.

(11) Eiropas Parlamenta 2020. gada 10. jūlija rezolūcija par ilgtspēju sekmējošu stratēģiju attiecībā uz ķīmikālijām, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0201_LV.html.

Būtiska lietojuma jēdziens parādījās jau 1992. gadā ar Monreālas protokolu ⁽¹²⁾ — daudzpusēju vides nolīgumu, ar ko tika sekmīgi pakāpeniski izbeigta Zemes ozona slāni noārdošu ķīmikāliju izmantošana, nosakot izņēmumu attiecībā uz dažiem būtiskiem lietojumiem. Būtiska lietojuma jēdziena kā ķīmisko vielu riska pārvaldības rīka ieviešana plašākam ķīmikāliju klāstam, jo īpaši PFAS, aizvien plašāk tiek apspriesta akadēmiskajās un politiskajās aprindās ⁽¹³⁾, un vairākās zinātniskās publikācijās tiek apspriests, kā būtiska lietojuma jēdzienu varētu izmantot riska pārvaldībā ⁽¹⁴⁾ ⁽¹⁵⁾.

2. BŪTISKA LIETOJUMA JĒDZIENS

Šajā sadaļā ir noteikti būtiska lietojuma kritēriji, būtiska lietojuma jēdziena principi un galvenie ar jēdzienu saistītie termini.

2.1. Būtiska lietojuma kritēriji

Kādas viskaitīgākās vielas lietojums ir sabiedrībai būtisks ⁽¹⁶⁾, ja ir izpildīti šādi divi kritēriji:

- 1) šis lietojums ir nepieciešams veselībai vai drošībai vai ir kritiski svarīgs sabiedrības funkcionēšanai,
un
- 2) nav nekādu pieņemamu alternatīvu.

Šā paziņojuma mērķis ir viest skaidrību par šiem kritērijiem, kā arī par to, kā tos padarīt īstenojamus dažādos tiesību aktos. Mērķis ir vienkāršos vārdos informēt par to kumulatīvo raksturu, vienlaikus nodrošinot elastību ņemt vērā to atsevišķo tiesību aktu specifiku, kuros šo jēdzienu varētu piemērot (piemēram, to, kā tajos saprasts jēdziens "alternatīva").

Agrīns šā jēdziena izmantošanas celmlauzis bija Monreālas protokols par ozona slāni noārdošām vielām — starptautisks līgums, kura līgumslēdzēja puse ir ES. Protokolā otrais kritērijs bija definēts šādi: "nav pieejamas tehniski un ekonomiski izmantojamas alternatīvas vai aizstājēji, kas būtu pieņemami no vides un veselības viedokļa."

Kā apliecina daži piemēri šā paziņojuma pielikumā, pastāv zināma dažādība tajā, ar kādiem terminiem ES tiesību aktos kvalificē alternatīvas. Lielākajā daļā ES tiesību aktu tehniskās un/vai ekonomiskās izmantojamības novērtējums ir alternatīvu novērtējuma daļa: piemēram, saskaņā ar REACH regulu nepietiek pierādīt, ka alternatīva pastāv *in abstracto*, laboratorijas apstākļos vai izņēmuma apstākļos. Daži no šiem piemēriem ir norādīti pielikumā. Komisija, ierosinot ieviest būtiska lietojuma koncepciju kādā šādā likumdošanas jomā, neplāno mainīt esošās atsauces uz tehniskās un/vai ekonomiskās izmantojamības novērtējumu. Apsverot būtiska lietojuma jēdziena ieviešanu citās jomās, Komisija izsvērs šādu atsauču lietderīgumu tiesiskajā kontekstā. Nākamajās sadaļās būtiska lietojuma kritēriji ir izskaidroti un precizēti sīkāk.

2.2. Termini, kas ir būtiska lietojuma jēdziena pamatā

Tālāk 1. tabulā neizsmeļoši izskaidroti galvenie ar būtiska lietojuma jēdzienu saistītie termini, lai attiecīgā gadījumā sniegtu norādes, kā tie piemērojami attiecīgajos ES tiesību aktos.

⁽¹²⁾ Monreālas Protokols par ozona slāni noārdošām vielām. Ozona sekretariāts (unep.org).

⁽¹³⁾ Madrides paziņojums par polifluoralkilvielām un perfluoralkilvielām (PFAS), <https://ehp.niehs.nih.gov/doi/10.1289/ehp.1509934>.

⁽¹⁴⁾ Cita starpā sk. Cousins, Ian T., et al. (2019). *The concept of essential use for determining when uses of PFASs can be phased out*. *Environmental Science: Processes & Impacts* 21.11 (2019): 1803-1815 (<https://doi.org/10.1039/C9EM00163H>).

⁽¹⁵⁾ Cousins, Ian T., et al. (2021). *Finding essentiality feasible: common questions and misinterpretations concerning the "essential-use" concept*. *Environmental Science: Processes & Impacts* 23.06 (2021). (<https://doi.org/10.1039/D1EM00180A>).

⁽¹⁶⁾ "Ilgtspēju sekmējoša ķīmikāliju stratēģija. Ceļā uz vidi, kas brīva no toksikantiem" (COM(2020) 667 final).

1. tabula. Būtiska lietojuma jēdziena kontekstā aktuāli termini

Viskaitīgākās vielas	<p>Katrai no viskaitīgākajām vielām piemīt viena vai vairākas šādas bīstamas īpašības ⁽¹⁷⁾ ⁽¹⁸⁾ ⁽¹⁹⁾:</p> <ul style="list-style-type: none"> — 1.A un 1.B kategorijas kancerogēniskums; — 1.A un 1.B kategorijas mutagēniskums dīglšūnām; — 1.A un 1.B kategorijas reproduktīvais/ontogēnētiskais toksiskums; — 1. kategorijas endokrīnā disrupcija (cilvēka veselība); — 1. kategorijas endokrīnā disrupcija (vide); — 1. kategorijas elpceļu sensibilizācija; — 1. kategorijas toksiska ietekme uz specifisku mērķorgānu atkārtotas ekspozīcijas gadījumā (STOT RE), arī imūntoksiskums un neirotoksiskums; — noturība, bioakumulatīvitate un toksiskums / liela noturība un liela bioakumulatīvitate (PBT/vPvB); — noturība, mobilitāte un toksiskums / liela noturība un mobilitāte (PMT/vPvM) ⁽²⁰⁾; — 1. kategorijas bīstamība ozona slānim ⁽²¹⁾.
Nepieciešams veselībai vai drošībai	<p>Viskaitīgākās vielas lietojums ir nepieciešams veselībai vai drošībai, ja vielas lietojums un tehniskā funkcija šajā lietojumā ir nepieciešami kādam no šiem mērķiem:</p> <ul style="list-style-type: none"> — slimību un līdzīgu veselības traucējumu profilakse, apsekošana vai ārstēšana; — cilvēka vai dzīvnieku dzīvības un veselības pamatnosacījumu nodrošināšana; — veselības krīžu un ārkārtas situāciju pārvaldība; — personīgās drošības nodrošināšana; — sabiedriskās drošības nodrošināšana. <p>Šie elementi ir aprakstīti pielikuma III daļas b) sadaļas 2. tabulā.</p>
Kritiski svarīgs sabiedrības funkcionēšanai	<p>Viskaitīgākās vielas lietojums ir kritiski svarīgs sabiedrības funkcionēšanai, ja vielas lietojums un tehniskā funkcija šajā lietojumā ir nepieciešami kādam no šiem mērķiem:</p> <ul style="list-style-type: none"> — nodrošināt resursus vai pakalpojumus, kam jāpaliek pieejamiem, lai sabiedrība varētu funkcionēt (piemēram, nodrošināt energoapgādi un kritiski svarīgo izejvielu piegādi vai noturību pret piegādes traucējumiem); — pārvaldīt sabiedriskas nozīmes riskus un dabas krīžu un katastrofu ietekmi;

⁽¹⁷⁾ Komisijas 2022. gada 8. decembra Ieteikums, ar ko izveido Eiropas satvaru konceptuāli drošu ķīmikāliju un materiālu novērtēšanai (C(2022) 8854 final).

⁽¹⁸⁾ I pielikums Regulā (EK) Nr. 1272/2008 par vielu un maisījumu klasificēšanu, marķēšanu un iepakojšanu.

⁽¹⁹⁾ Priekšlikums Eiropas Parlamenta un Padomes regulai, ar ko groza Eiropas Parlamenta un Padomes Regulu (EK) Nr. 1272/2008 par vielu un maisījumu klasificēšanu, marķēšanu un iepakojšanu (COM(2022) 748 final).

⁽²⁰⁾ Visu PMT un vPvM iekļaušana viskaitīgāko vielu apakšgrupā tiks vērtēta papildus.

⁽²¹⁾ Būtiska lietojuma jēdziens jau attiecas uz ozona slānim bīstamām vielām saskaņā ar Monreālas protokolu.

	<ul style="list-style-type: none"> — aizsargāt un atjaunot dabisko vidi; — nodarboties ar zinātnisko pētniecību un izstrādi; — aizsargāt kultūras mantojumu. <p>Šie elementi ir aprakstīti pielikuma III daļas b) sadaļas 3. tabulā.</p>
Pieņemamas alternatīvas	<p>Pieņemamas alternatīvas ir vielas, materiāli, tehnoloģijas, procesi vai produkti, kas no sabiedrības viedokļa</p> <ul style="list-style-type: none"> (i) spēj nodrošināt funkciju un snieguma līmeni, kuru sabiedrība var pieņemt kā tādu, kas pietiekamā līmenī nodrošina attiecīgo pakalpojumu, UN (ii) ir drošāki (to vispārējais ķīmiskais risks cilvēka vai dzīvnieku veselībai un videi visā aprites ciklā ir mazāks salīdzinājumā ar viskaitīgāko vielu). <p>Alternatīvu pieņemamība ir vērtējama no sabiedrības skatpunkta. Jēdzienu “pieņemama alternatīva” parasti katrā tiesību aktā definē ar konkrētām prasībām, un lielākajā daļā tiesību aktu tas ietver arī tehniskās un/vai ekonomiskās izmantojamības novērtējumu. Šajās jomās ieviešot būtiska lietojuma jēdzienu, būtu jāņem vērā esošās definīcijas (piemēram, tehniskā un/vai ekonomiskā izmantojamība).</p>
Vielas lietojums	Jebkāda pārstrāde, formulēšana, patērēšana, uzglabāšana, glabāšana, apstrāde, iepilde konteineros, pārvietošana no viena konteinerā uz citu, sajaukšana, izstrādājuma ražošana vai jebkāds citāds izmantojums.
Vielas tehniskā funkcija (lietojumā)	Loma, ko viela pilda, tiekot lietota, proti, tās funkcija procesā, maisījumā vai izstrādājumā. Tehniskās funkcijas ir, piemēram, ekstrakcijas šķīdinātājs, attaukošanas līdzeklis, korozijas inhibitors u. c.
Galaprodukts	Produkts (patī viela, maisījums, izstrādājums vai komplekss produkts), ko izmanto patērētāji, rūpnieciski vai profesionāli lietotāji. Kāda viskaitīgākā viela var būt izmantota galaprodukta ražošanā (lai gan tās nav pašā galaproduktā), un/vai tā var būt galaproduktā.
Pakalpojums	Nolūks vai nolūki, kam galaprodukts noder no lietotāja vai saņēmēja viedokļa (darbība vai funkcija, nevis fizisks objekts).

2.3. Būtiska lietojuma jēdziena principi

Būtiska lietojuma jēdziena pamatprincipi ir šādi.

- Jēdziena izmantošanas mērķis ir palielināt veselības un vides aizsardzību, **ātrāk izbeigt konkrētas kaitīgākās vielas izmantošanu nebūtiskiem lietojumiem, savukārt tad, ja tie ir būtiski, dot laiku to šajos lietojumos aizstāt.**
- Šā jēdziena izmantošanas mērķis ir **noteikt**, vai **ir sabiedrībai būtiski** izmantot kādu viskaitīgāko vielu, kurai **ir konkrēta tehniska funkcija**, ja šī viela vai nu ir galaproduktā, vai tiek izmantota šā produkta ražošanai vai pakalpojuma sniegšanai. Visos gadījumos būs jāņem vērā galaprodukta **izmantošanas konteksts** un pakalpojums vai funkcija, ko tas nodrošina sabiedrībai un lietotājiem (piemēram, patērētājiem). Vielas lietojums var būt kritiski svarīgs sabiedrības funkcionēšanai vai nepieciešams veselībai vai drošībai vienā kontekstā, bet ne citā (piemēram, nepieciešamība lietot vielu, kas pilda noteiktu tehnisku funkciju lampā, kuru izmanto ķirurgijai slimnīcā, var atšķirties no nepieciešamības lampu ar šo vielu izmantot mājās vai veikalā).
- Šis jēdziens **nav domāts tam, lai noteiktu, vai noteikta viela, produkts, produktu grupa vai pakalpojums pats par sevi ir būtisks sabiedrībai, ne arī to, vai individuāls patērētājs vai uzņēmums lietojumu uzskata par sev būtisku.**

- **Lietojums** ir **jānovērtē** kontekstā. Kādas viskaitīgākās vielas specifiski lietojumi kādā nozarē var atbilst vai neatbilst pirmajam kritērijam (piemēram, vielas lietojums lidmašīnas dzinējā, kas nodrošina tehnisku drošības funkciju, salīdzinājumā ar lietojumu lidmašīnas sēdekļi vai paklājā, kādā gadījumā tehniskā funkcija ir tikai dekoratīva).
- **Lai pierādītu, ka lietojums ir būtisks, ir jābūt izpildītiem abiem 2.1. sadaļā minētajiem kritērijiem.** Lai novērtējumu **vienkāršotu un palielinātu rezultativitāti**, novērtējamie lietojumi dažkārt var aptvert plašākas produktu kategorijas, un novērtēšanu pēc kritērijiem var veikt strukturēti (pēc kārtas).
- Attiecībā uz lietojumiem, par kuriem pierādīts, ka tie ir būtiski, parasti būtu jāparedz **nosacījumi** ar mērķi **minimalizēt emisijas un cilvēku un vides eksponētību**, it sevišķi tiecoties nepieļaut vai līdz minimumam samazināt tādu riska grupu eksponētību kā bērni, grūtnieces un veci cilvēki, kuri pret eksponētību kaitīgām ķīmikālijām ir jutīgāki.
- **Lietojuma būtiskums nav statisks**; tas laika gaitā mainās, parādoties jaunai informācijai par apdraudējumiem, jaunām sabiedriskas nozīmes problēmām un vajadzībām, kā arī jaunām, novatoriskām alternatīvām. Tiecoties uz līdzsvaru starp saprātīgiem investīciju periodiem, stimuliem inovācijas ceļā iegūt drošākas alternatīvas, pateicoties izredzēm uz vēlāku izplatību tirgū, un virsmērķi minimalizēt viskaitīgāko vielu izmantošanu, it sevišķi patēriņa produktos, vairumā gadījumu ir lietderīgi noteikt termiņu un piemērotā brīdī būtiskā lietojuma atļaujas atkal izskatīt.
- Lai ņemtu vērā šo būtisko lietojumu dinamiku, attiecībā uz vielu lietojumiem, kas uzskatāmi par būtiskiem, varētu noteikt prasību izstrādāt **aizstāšanas plānus ar saistībām, termiņiem un pasākumiem pārejai uz alternatīvām**, un varētu apsvērt arī šā aspekta iekļaušanu pētniecības un inovācijas programmās.

3. SECINĀJUMI

Šā paziņojuma mērķis ir pareizā gultnē ievirzīt apsvērumus, kas saistīti ar būtiska lietojuma jēdziena ieviešanu ES tiesību aktos, kuri attiecas uz ķīmikālijām. Ieviešot šo jēdzienu, var būt jāņem vērā katra tiesību akta specifika. Šajos tiesību aktos jānosaka būtisku lietojumu novērtēšanas un lēmumu pieņemšanas procedūras, aktori un struktūras.

Sagādādams skaidrību Komisijai, citām ES iestādēm, kas piedalās tiesību aktu pieņemšanā, kā arī to adresātiem, šis principu kopums tiecas nodrošināt vienotu satvaru, kas var uzlabot paredzamību un konsekvenci, kā arī dot ES rūpniecībai iespēju ātri īstenot pāreju uz nulles piesārņojumu un no toksikantiem brīvu vidi, kas ir svarīgas visas ES rīcībpolitikas programmas, it sevišķi zaļā kursa pārkārtošanās, daļas.

PIELIKUMS

I. PĀRSKATS PAR MONREĀLAS PROTOKOLĀ IETVERTO BŪTISKA LIETOJUMA JĒDZIENU

Monreālas protokols ir globāls nolīgums, kas stājās spēkā 1989. gadā, ar mērķi pakāpeniski pielikt punktu Zemes ozona slāni noārdošu ķīmikāliju izmantošanai. Šā starptautiskā līguma rezultātā tika sekmīgi izskausta ozona slānu noārdošo vielu izmantošana lietojumos ar vislielākajām emisijām, izņemot noteiktus būtiskus lietojumus. Tika atzīts, ka dažu lietojumu gadījumā pakāpeniska izmantošanas izbeigšana prasītu ilgāku laiku un tāpēc būtu realizējama ārpus saskaņotā pakāpeniskās izbeigšanas grafika. Tāpēc 1992. gadā Monreālas protokola puses nolēma ⁽¹⁾, ka vielas lietojums ir uzskatāms par būtisku tikai tad, ja

- a) tas ir nepieciešams veselībai, drošībai vai ir kritiski svarīgs sabiedrības funkcionēšanai (arī ar kultūru saistītos un intelektuālos aspektos) un
- b) nav pieejamas tehniski un ekonomiski izmantojamas alternatīvas vai aizstājēji, kas būtu pieņemami no vides un veselības viedokļa.

Turklāt puses nolēma, ka ražošana un patēriņš, ja tāds ir, būtu jāatļauj tikai tad, ja ir veikti visi ekonomiski realizējamie pasākumi, lai minimalizētu vielas būtisko lietojumu un jebkādas ar to saistītās šīs vielas emisijas, un viela pietiekamā daudzumā un kvalitātē nav pieejama no esošajiem noglabāto vai reciklēto vielu krājumiem.

Būtiskie lietojumi saskaņā ar Monreālas protokolu ietvēra vielas medikamentos, galvenokārt astmas inhalatoros, laboratoriskus un analītiskus lietojumus, lietojumus par procesu aģentiem, ugunsdzēsībā un par šķīdinātājiem aerokosmiskām vajadzībām. Vielu izmantojums šajos būtiskajos lietojumos tika minimalizēts ar dažādām metodēm un nosacījumiem. Tomēr Monreālas protokola būtisko lietojumu kritēriji nav sīkāk precizēti ne protokolā, ne arī kādos norādījumos.

Monreālas protokolu bieži uzskata par vienu no veiksmīgākajiem daudzpusējiem vides nolīgumiem. Tomēr ir svarīgi norādīt, ka tas aptver salīdzinoši nedaudzas ķīmikālijas un ir piemērojams pasaules mērogā. Katrā ziņā Monreālas protokolā izmantotie būtisko lietojumu kritēriji nav pietiekami vispārīgi, lai tos varētu izmantot visos relevantajos ES tiesību aktos, kas attiecas uz ķīmikālijām.

II. KĀDS IR KONKRĒTAIS NOVĒRTĒJAMĀIS LIETOJUMS?

Jebkura novērtējuma izejas punkts ir konkrētā ķīmikālijas lietojuma un tā tvēruma apzināšana, par pamatu ņemot šeit norādītos elementus.

- Galvenās **lietojuma īpatnības un process**, kurā konkrētais lietojums noder (piemēram, kāds ir lietojums, kā ķīmikālija tiek lietota un kurš to dara).
- Vielas **tehniskā funkcija** šajā lietojumā, proti, kādu lomu viela pilda atsevišķi, maisījumā, izstrādājumā vai ražošanas procesā; šādu funkciju piemēri: pārstrādes palīg līdzeklis, ekstrakcijas šķīdinātājs, attaukošanas līdzeklis, korozijas inhibitors, plastifikators, antioksidants, krāsviela u. c.

ECHA lietojumu deskriptoru sistēma ⁽²⁾, ko izmanto vielu reģistrācijai saskaņā ar REACH, var veidot tehnisko funkciju apraksta pamatu, tomēr lietojuma apraksts var būt jāpapildina ar sīkāku informāciju, it sevišķi par vielas tehniskajiem raksturlielumiem un lietojumā nodrošinātajām īpašībām (piem., tīrīšanas līdzeklis, kam ir šķīdumu virsmas spraigumu mazinošas īpašības).

- **Lietojuma konteksts**, konkrētāk,
 - kādi **galprodukta vai pakalpojuma izrieti no vielas lietojuma**;
 - **vielas nepieciešamība lietojumā** (piem., vai galprodukts vai process lietotājam savu pakalpojumu var nodrošināt arī bez šīs vielas);

⁽¹⁾ Monreālas protokola pušu Lēmums IV/25, <https://ozone.unep.org/treaties/montreal-protocol/meetings/fourth-meeting-parties/decisions/decision-iv25-essential-uses>.

⁽²⁾ R.12.4. papildinājums Vadlīnijās par informācijas prasībām un ķīmiskās drošības novērtējumu, R.12. nodaļa "Lietojuma apraksts", versija 3.0, 2015. gada decembris.

- nosakot, vai šīs vielas lietojums ir nepieciešams veselībai vai drošībai vai ir kritiski svarīgs sabiedrības funkcionēšanai (piemēram, vai tirgū ir dažādi produkti, kas to pašu pakalpojumu var nodrošināt bez vielas vai bez vielas nodrošinātās tehniskās funkcijas) — **vajadzība pēc galaprodukta tehniskās funkcijas** un tas, kā to ietekmē produkta ražošanā izmantotās *vielas tehniskā funkcija*;
- **lietojuma un/vai galaprodukta aspektu** kopums (piem., nosacījumi, prasības, tehniskais sniegums), **kas sagādā kontekstu, kurā var novērtēt alternatīvas un aizstājamību** ar alternatīvu (piem., sakopotas prasības, kuras izpildot vielas lietojuma nodrošinātais pakalpojums un funkcija ir līmenī, kas ir vajadzīgs un pieņemams sabiedrībai). Lietojuma tvērums būtu jānosaka pietiekami šaurs, lai varētu pierādīt alternatīvu trūkumu;
- sīkāka informācija par to, kā viela tiek lietota, un par dažādām ar lietošanu saistītām **darbībām/uzdevumiem**, arī ekspozīcijas scenārijiem un attiecīgajiem riska pārvaldības pasākumiem un izmantošanas nosacījumiem (no cilvēka veselības un vides viedokļa).

Kad konkrētā lietojuma tvērums ir noteikts, tas būtu jāatspoguļo **lietojuma aprakstā** — pietiekami sīki, lai varētu pārliecināties, ka ir izpildīti būtiska lietojuma kritēriji. Lietojuma aprakstā ieteicams iekļaut šādus elementus:

- lietojuma apraksts sasaistē ar galaproduktu vai pakalpojumu, ko lietojums dara iespējamu;
- lietojuma apraksts sasaistē ar tā nepieciešamību veselībai vai drošībai vai kritisku svarīgumu sabiedrības funkcionēšanai (piem., tehniskā funkcija un kāpēc tā nepieciešama galaproduktam, norādot arī lietojuma kontekstu);
- lietojuma apraksts sasaistē ar alternatīvu analīzi (piem., īpašības lietojumā un galaproduktos, alternatīvu analīzei vajadzīgais konteksts);
- lietojuma apraksts sasaistē ar ekspozīcijas scenārijiem (piem., vai noteiktas lietojuma daļas norit slēgtā sistēmā), ko papildina attiecīgie lietojuma, ekspozīcijas un emisiju minimalizēšanas pasākumi.

III. NOVĒRTĒJUMS, VAI LIETOJUMS IR SABIEDRĪBAI BŪTISKS

Šajā sadaļā sniegti norādījumi, kā veikt novērtējumu pēc būtiska lietojuma kritērijiem. Šo jēdzienu ieviešot konkrētā tiesību aktā, attiecīgajā tiesību aktā jānosaka novērtēšanas un lēmumu pieņemšanas procedūras, struktūras un aktori. Lai gan abi 2.1. sadaļā izklāstītie būtiska lietojuma kritēriji būtu jāvērtē atsevišķi, tie var būt viens no otra atkarīgi. Novērtējums, vai lietojums ir nepieciešams veselībai vai drošībai vai kritiski svarīgs sabiedrības funkcionēšanai, varētu ietekmēt alternatīvu novērtējumu un otrādi. IV sadaļā aprakstīts, kā noteikt nosacījumus lietojumam, kura būtiskums ir pierādīts.

a. **Nebūtisku lietojumu atfiltrēšana**

Būtiska lietojuma kritēriju kumulatīvais raksturs un to strukturēts novērtējums (kritēriju pa kritērijiem) dod iespēju katrā posmā izslēgt lietojumus, kas nav kvalificējami kā būtiski, bez nepieciešamības pilnībā novērtēt atbilstību visiem pārējiem kritērijiem. Tas dod iespēju pilnībā izmantot šā jēdziena vienkāršošanas un efektivitātes potenciālu (sk. pārskata attēlu tālāk).

Principā, lai secinātu, ka lietojums nav būtisks, pietiek ar to, ka tas neatbilst vienam no abiem kumulatīvajiem kritērijiem. Lietojumus, kas neatbilst atsevišķam kritērijam, var atfiltrēt, un atlikušā kritērija tālāku novērtēšanu var izbeigt, kas var būt efektīvi un vienkārši. Tajā pašā laikā secinājums, ka lietojums nav būtisks, būtu jāizdara ar pietiekamu pārliecību. Piemēram, ja pirmais kritērijs, pēc kā vērtē, ir nepieciešamība veselībai vai drošībai vai kritisks svarīgums sabiedrības funkcionēšanai un ja vērtējums ir acīmredzami negatīvs, tad, lai secinātu, ka lietojums nav būtisks, nav nepieciešams novērtēt arī alternatīvu trūkumu. Tāpat, ja pirmais kritērijs, pēc kā vērtē, ir pieņemamu alternatīvu trūkums un var viegli pierādīt, ka šim konkrētajam lietojumam ir pieņemamas alternatīvas, tad, lai secinātu, ka lietojums nav būtisks, nav nepieciešams novērtēt arī nepieciešamību veselībai vai drošībai vai kritisku svarīgumu sabiedrības funkcionēšanai.

Gluži pretēji — lai pierādītu, ka lietojums ir būtisks, ir jābūt izpildītiem abiem kritērijiem, līdz ar to ar secinājumu, ka ir izpildīts tikai viens kritērijs, nepietiek, lai secinātu, ka lietojums ir sabiedrībai būtisks.

LIETOJUMA NOVĒRTĒJUMS

Strukturēts novērtējums palīdzēs atfiltrēt nebūtiskus lietojumus un nodrošinās vienkāršību un efektivitāti tai ziņā, ka pilnīgi jānovērtē būs tikai tie lietojumi, kas ir nepieciešami veselībai vai drošībai vai kritiski svarīgi sabiedrības funkcionēšanai. Dažos gadījumos var būt lietderīgāk sākt ar 2. soli un tad pāriet pie 1. soļa.

1. solis. Novērtējums, vai lietojums ir nepieciešams veselībai vai drošībai vai ir kritiski svarīgs sabiedrības funkcionēšanai

Atbildamie jautājumi (III daļas b sadaļa)

- i. Vai viskaitīgākās vielas tehniskā funkcija ir vajadzīga, lai galaprodukts nodrošinātu pakalpojumu?
- ii. Vai viskaitīgākās vielas lietojums atbilst vismaz vienam tālāk 2. vai 3. tabulā norādītajam elementam un līdz ar to izpilda kritēriju, ka tas konkrētajā lietojumā ir nepieciešams veselībai vai drošībai vai ir kritiski svarīgs sabiedrības funkcionēšanai?

(Atbildei uz abiem jautājumiem ir jābūt

NĒ

Lietojums *nav* sabiedrībai būtisks. Vērtējums nav jāturpina.

JĀ

1. attēls. Kā novērtēt, vai lietojums ir sabiedrībai būtisks

b. **Novērtēšana, vai lietojums ir nepieciešams veselībai vai drošībai vai ir kritiski svarīgs sabiedrības funkcionēšanai**

Sabiedrības vajadzības, uz kurām attiecas šis kritērijs, apmierina **tehniska funkcija**, ko viskaitīgākā viela **nodrošina konkrētā lietojumā un šā lietojuma kontekstā**. Uzsvars liekams uz to, kas ir nepieciešams veselībai vai drošībai vai kritiski svarīgs sabiedrības funkcionēšanai, proti,

- par nepieciešamiem veselībai vai drošībai vai kritiski svarīgiem sabiedrības funkcionēšanai būtu uzskatāmi tikai tādi viskaitīgāko vielu lietojumi, kuri vajadzīgi, lai nodrošinātu augstu veselības, drošības un/vai vides aizsardzības līmeni, vai kuru neesība radītu no sabiedrības viedokļa nepieņemamas sekas;
- par nepieciešamām veselībai vai drošībai vai par kritiski svarīgām sabiedrības funkcionēšanai parasti nebūtu uzskatāmas tādas viskaitīgāko vielu tehniskās funkcijas, kuras galaprodukta lietotājam nodrošina tikai ar ērtumu, atpūtu, noformējumu vai luksusu saistītas īpašības.

Dažādiem lietojumiem var būt jāapsver dažādi kontekstualizācijas līmeņi. Dažkārt, lai secinātu, ka lietojums nav būtisks, pietiek tikai noteikt vielas tehnisko funkciju lietojumā, tomēr bieži vien ir jāņem vērā arī konteksts, kādā galaprodukts tiek izmantots un nodrošina pakalpojumu. Lai lietojumu uzskatītu par nepieciešamu veselībai vai drošībai vai kritiski svarīgu sabiedrības funkcionēšanai, atbildei uz abiem nākamajiem jautājumiem ir jābūt apstiprinošai.

- i. Vai viskaitīgākās vielas tehniskā funkcija ir vajadzīga, lai galaprodukts nodrošinātu pakalpojumu?
- ii. Vai viskaitīgākās vielas lietojums atbilst vismaz vienam tālāk 2. vai 3. tabulā norādītajam elementam un līdz ar to izpilda kritēriju, ka tas ir nepieciešams veselībai **VAI** drošībai **VAI** ir kritiski svarīgs sabiedrības funkcionēšanai? (Jābūt izpildītai vismaz vienai no trim šā kritērija daļām.)

Galvenais jautājums ir tas, vai vielas tehniskā funkcija lietojumā vispār ir nepieciešama, lai galaprodukts varētu nodrošināt pakalpojumu vai nodrošināt pakalpojumam relevantas tehniskās īpašības. Ja tā nav, lietojums nav nepieciešams veselībai vai drošībai vai nav kritiski svarīgs sabiedrības funkcionēšanai.

Ja tehniskā funkcija ir vajadzīga, lai galaprodukts nodrošinātu pakalpojumu, novērtēšanu turpina, lai noteiktu, vai viskaitīgākās vielas lietošana ir nepieciešama veselībai vai drošībai vai kritiski svarīga sabiedrības funkcionēšanai. Šajā novērtējumā parasti būs jāņem vērā arī plašāks konteksts, proti, kādā vidē galaprodukts vai tā nodrošinātais pakalpojums tiek izmantots (piemēram, slimnīcā vai mājās, vai rūpnieciskā vidē).

Nākamajās tabulās ir norādīts, ar kādiem elementiem var pierādīt un pārliecināties, ka lietojums ir nepieciešams veselībai vai drošībai (2. tabula) vai kritiski svarīgs sabiedrības funkcionēšanai (3. tabula). Katra elementa apraksta mērķis ir dot norādes un norādījumus, kā novērtējums veicams, lai palielinātu paredzamību un nodrošinātu tiesību aktu iekšējo un savstarpējo konsekveni.

2. tabula. Neizsmēļošs to elementu saraksts, kas apraksta kritēriju "nepieciešams veselībai vai drošībai", un orientējošs to lietojumu apraksts, kuri varētu katram elementam atbilst.

Elementi	Apraksts
Viskaitīgākās vielas lietojums ir nepieciešams veselībai vai drošībai , proti, vienam vai vairākiem no tālāk norādītajiem elementiem.	
Slimību un tamlīdzīgu veselības problēmu risināšana	<p>Viskaitīgākās vielas tehniskā funkcija lietojumā ir nepieciešama veselībai vai drošībai, piemēram, šādiem mērķiem:</p> <ul style="list-style-type: none"> — nodrošināt higiēnu un tīrīšanu slimnīcās un līdzīgos apstākļos un situācijās, kad ir nepieciešams augsts dezinfekcijas līmenis, piemēram, ķirurģisku operāciju vajadzībām (parastos apstākļos, piemēram, mājāsaimniecībās, šādas viskaitīgākās vielas izmantošana higiēnā un tīrīšanā nebūtu uzskatāma par nepieciešamu veselībai vai drošībai);

Elementi	Apraksts
	<ul style="list-style-type: none"> — novērst slimību (arī zoonožu) pārnesi un nodrošināt to kontroli; — sniegt veselības aprūpi un novērst smagas slimības, arī garīgas slimības. <p>“Slimības un tamlīdzīgas veselības problēmas” ir veselības traucējumi, kas negatīvi ietekmē dzīves kvalitāti un ikdienas dzīvi un/vai ir apgrūtināši simptomu un ārstēšanas ziņā.</p> <p>Nepieciešamība kādu viskaitīgāko vielu izmantot, lai novērstu, apsektu vai ārstētu slimības un tamlīdzīgas veselības problēmas, būtu rūpīgi jāizsver, jo tās izmantošana pati par sevi varētu nelabvēlīgi ietekmēt cilvēka veselību vai vidi.</p>
Cilvēka vai dzīvnieku dzīvības un veselības pamatnosacījumu nodrošināšana	<p>Viskaitīgākās vielas tehniskā funkcija lietojumā ir nepieciešama veselībai vai drošībai, piemēram, šādiem mērķiem:</p> <ul style="list-style-type: none"> — pietiekamā daudzumā nodrošināt drošu pārtiku un barību; te ietilpst lietojumi pārtikas ražošanā, pārstrādē, uzglabāšanā, izplatīšanā un piegādē, lietojumi augu aizsardzības līdzekļu un biocīdu ražošanā un diagnostikas instrumentos, ko izmanto dzīvnieku veselības aizsardzības kontekstā; — nodrošināt pietiekamu un tīru ūdeni; — nodrošināt tīru gaisu; — nodrošināt siltumu un pajumti aizsardzībai no apkārtējās vides. <p>Nepieciešamība kādu viskaitīgāko vielu izmantot, lai nodrošinātu cilvēka vai dzīvnieku dzīvības un veselības pamatnosacījumus, būtu rūpīgi jāizsver, jo tās izmantošana pati par sevi varētu nelabvēlīgi ietekmēt cilvēka veselību vai vidi.</p>
Veselības krīžu un ārkārtas situāciju pārvaldība	<p>Viskaitīgākās vielas tehniskā funkcija lietojumā ir nepieciešama veselībai vai drošībai, piemēram, šādiem mērķiem:</p> <ul style="list-style-type: none"> — mīkstināt veselības krīžu un ārkārtas situāciju ietekmi; — nodrošināt neatliekamās palīdzības dienestu, arī neatliekamās medicīniskās palīdzības un ugunsdzēsības dienestu, darbību. <p>Viskaitīgākās vielas izmantošanai vajadzētu būt tieši saistītai ar krīzēm un operācijām ārkārtas situācijās.</p>
Personīgās drošības nodrošināšana	<p>Viskaitīgākās vielas tehniskā funkcija lietojumā ir nepieciešama veselībai vai drošībai, piemēram, šādiem mērķiem:</p> <ul style="list-style-type: none"> — nodrošināt individuālo aizsarglīdzekļu darbību tādos lietojumos kā drošības jostas, individuālie aizsarglīdzekļi darbavietā, bruņuvestēs, glābšanas vestēs, ķiverēs, ugunsdrošības signalizācija; — nodrošināt produktu, aprīkojuma un rīku drošumu, piemēram, transportlīdzekļu bremžu ieeļļojumu, tādu produktu ugunsizturību, kurus paredzēts karsēt līdz temperatūrai, kādā varētu notikt aizdegšanās, vai tādu produktu aizsardzību pret koroziju, kurus izmanto vidē, kur tas ir nepieciešams.

Elementi	Apraksts
Sabiedriskās drošības nodrošināšana	<p>Viskaitīgākās vielas tehniskā funkcija lietojumā ir nepieciešama veselībai vai drošībai, piemēram, šādiem mērķiem:</p> <ul style="list-style-type: none"> — nodrošināt infrastruktūras drošumu, piemēram, ceļu, dzelzceļu un gaisa satiksmes drošumu un ēku drošumu (lietojumi liftos, ugunsdrošības signalizācijas un ugunsdzēsības aprīkojumā); — nodrošināt neatliekamās palīdzības dienestu darbību, lai novērstu briesmas sabiedrībai, piemēram, militāro, policijas, terorisma apkarošanas, ugunsdzēsības un kibernetikas dienestu darbību; — nodrošināt muitas kontroles, krasta apsardzes darbību. <p>Viskaitīgākās vielas izmantošanai vajadzētu būt tieši saistītai ar drošuma un drošības operācijām.</p>

3. tabula. Neizsmelošs to elementu saraksts, kas apraksta kritēriju “kritiski svarīgs sabiedrības funkcionēšanai”, un orientējošs to lietojumu apraksts, kuri varētu katram elementam atbilst.

Elementi	Apraksts
Viskaitīgākās vielas lietojums ir kritiski svarīgs sabiedrības funkcionēšanai , proti, vienam vai vairākiem no tālāk norādītajiem elementiem.	
Nodrošināt resursus vai pakalpojumus, kam jāpaliek sabiedrības rīcībā, lai tā varētu funkcionēt	<p>Viskaitīgākās vielas tehniskā funkcija lietojumā ir kritiski svarīga sabiedrības funkcionēšanai, piemēram, šādiem mērķiem:</p> <ul style="list-style-type: none"> — darīt iespējamu sabiedrībai kritiski svarīgas infrastruktūras un pakalpojumu ierīkošanu, uzturēšanu un pārvadi, piemēram, enerģijas un energoresursu (piemēram, atjaunīgās enerģijas, elektroenerģijas, naftas, gāzes) pārveidošanu, uzglabāšanu un piegādi, mobilitāti un transportu (piemēram, autoceļu, dzelzceļu, gaisa, ūdensceļu transportu, kuģniecību un ostu pakalpojumus), ūdens attīrīšanu un ūdensapgādi, atkritumu apstrādi, digitālo komunikāciju un veselības aprūpes infrastruktūru^(?); — darīt iespējamu neaizstājamas digitālās infrastruktūras, tehnoloģiju un pakalpojumu, piemēram, datu apstrādes, navigācijas un sensoru tehnoloģiju, darbību; — darīt iespējamu kritiski svarīgu izejvielu ieguvī, pārveidošanu, reciklēšanu un uzglabāšanu^(*) vai noturību pret šādu materiālu piegādes traucējumiem; — darīt iespējamu sabiedrībai kritiski svarīgu resursu un pakalpojumu analīzes, mērījumu un testēšanas sistēmas; — dot iespēju ražot, piegādāt, uzturēt un reciklēt svarīgāko tiem resursiem un pakalpojumiem vajadzīgo aprīkojumu un komponentus, kas ir kritiski svarīgi sabiedrībai^(?). <p>“Resursi vai pakalpojumi, kam jāpaliek sabiedrības rīcībā, lai tā varētu funkcionēt” ir tādi resursi vai pakalpojumi, kuru atteice vai degradācija radītu būtiskus sabiedriskā drošuma un drošības traucējumus vai citas dramatiskas sekas. Šādi resursi vai pakalpojumi var būt publiski vai privāti, un tie jākontekstualizē, vērtējot, ko kādas viskaitīgākās vielas izmantošana nozīmē sabiedrības (nevis individuālā) līmenī.</p> <p>Viskaitīgākās vielas izmantošanai vajadzētu būt tieši saistītai ar pašiem pakalpojumiem un infrastruktūru.</p>

(?) Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2022/2557 (2022. gada 14. decembris) par kritisko vienību noturību un Padomes Direktīvas 2008/114/EK atcelšanu.

(*) Komisijas priekšlikums regulai, ar ko izveido satvaru, kā nodrošināt drošu un ilgtspējīgu apgādi ar kritiski svarīgām izejvielām (COM (2023) 160 final).

(?) Sk., piem., Eiropas Parlamenta un Padomes Regulu (ES) 2023/1781 (2023. gada 13. septembris), ar ko izveido pasākumu sistēmu Eiropas pusvadītāju ekosistēmas stiprināšanai un groza Regulu (ES) 2021/694 (Mikroshēmu akts).

Elementi	Apraksts
<p>Nodrošināt tādus resursus kā infrastruktūra un aprīkojums, kas vajadzīgi, lai nodrošinātu sabiedrības aizsardzību un drošību pret konvencionāliem draudiem, nekonvencionāliem draudiem un hibrīddraudiem</p>	<p>Viskaitīgākās vielas tehniskā funkcija lietojumā ir kritiski svarīga sabiedrības funkcionēšanai, piemēram, šādiem mērķiem:</p> <ul style="list-style-type: none"> — darīt iespējamu aizsardzības un drošības infrastruktūras ierīkošanu un uzturēšanu; — dot iespēju ražot, piegādāt, uzturēt un reciklēt svarīgāko aizsardzībai un drošībai vajadzīgo aprīkojumu un komponentus. <p>“Tādi resursi kā infrastruktūra un aprīkojums, kas vajadzīgi, lai nodrošinātu sabiedrības aizsardzību un drošību pret konvencionāliem draudiem, nekonvencionāliem draudiem un hibrīddraudiem” ir resursi, kuru atteice vai degradācija apdraudētu Eiropas Savienības vai tās dalībvalstu spēju sevi vai savus iedzīvotājus aizsargāt pret šādiem draudiem.</p> <p>Viskaitīgākās vielas izmantošanai vajadzētu būt tieši saistītai ar pašiem resursiem, piemēram, infrastruktūru vai aprīkojumu.</p>
<p>Pārvaldīt sabiedriskas nozīmes riskus un dabas krīžu un katastrofu ietekmi</p>	<p>Viskaitīgākās vielas tehniskā funkcija lietojumā ir kritiski svarīga sabiedrības funkcionēšanai, piemēram, šādiem mērķiem:</p> <ul style="list-style-type: none"> — nepieļaut vai labot infrastruktūras bojājumus, kuru cēlonis ir dabas katastrofas, piemēram, plūdi, ugunsgrēki, zemestrīces. <p>Viskaitīgākās vielas izmantošanai vajadzētu būt tieši saistītai ar krīzes operācijām.</p>
<p>Aizsargāt un atjaunot dabisko vidi</p>	<p>Viskaitīgākās vielas tehniskā funkcija lietojumā ir kritiski svarīga sabiedrības funkcionēšanai, piemēram, šādiem mērķiem:</p> <ul style="list-style-type: none"> — samazināt siltumnīcefekta gāzu emisijas un mīkstināt to ietekmi; te ietilpst lietojumi atjaunīgās enerģijas tehnoloģijās un bezemisiju transporta tehnoloģijās; — samazināt ūdens, augsnes vai gaisa piesārņotāju daudzumu; te ietilpst, piemēram, lietojumi skruberu tehnoloģijās un tamlīdzīgi lietojumi; — aizsargāt ekosistēmas un biodaudzveidību; te ietilpst, piemēram, lietojumi invazīvu sugu kontrolei; — analizēt un monitorēt piesārņotājus; — remediācijas ceļā novērst piesārņotāju nodarīto kaitējumu videi. <p>Sabiedrība ir atkarīga no dabiskās vides aizsardzības un atjaunošanas. Būtu rūpīgi jāizsver, vai viskaitīgāko vielu izmantot dabiskās vides aizsardzībai, arī piesārņojuma problēmas risināšanai, patiešām ir kritiski svarīgi, jo lietošana pati par sevi var piesārņojumu vēl pastiprināt. Lai pierādītu kritisku svarīgumu, būtu jāapkopo pamatīgi pierādījumi par to, cik lielā mērā lietojums varētu palīdzēt panākt atbilstību ES tiesību aktiem un starptautiskajiem līgumiem.</p>
<p>Nodarboties ar zinātnisko pētniecību un izstrādi</p>	<p>Viskaitīgākās vielas tehniskā funkcija lietojumā ir kritiski svarīga sabiedrības funkcionēšanai, piemēram, šādiem mērķiem:</p> <ul style="list-style-type: none"> — veikt laboratoriskas analīzes, mērījumus un testus, ko veic kontrolētos apstākļos zinātniskās pētniecības vai izstrādes nolūkā; — kontrolētos apstākļos veikt laboratoriskus eksperimentus augstākās izglītības iestādēs (universitātes līmenī) un pētniecības institūtos.

Elementi	Apraksts
Aizsargāt kultūras mantojumu	<p>Viskaitīgākās vielas tehniskā funkcija lietojumā ir kritiski svarīga sabiedrības funkcionēšanai, piemēram, šādiem mērķiem:</p> <ul style="list-style-type: none"> — aizsargāt kultūras mantojumu, it sevišķi pieminekļus, atbilstoši definīcijām Pasaules mantojuma konvencijas īstenošanas vadlīnijās ⁽⁶⁾: <ul style="list-style-type: none"> a) <i>pieminekļi: arhitektūra, monumentālās skulptūras un glezniecības darbi, arheoloģiski elementi vai struktūras, uzraksti, alas vai elementu grupas, kam ir īpašas nozīmes universāla vērtība no vēstures, mākslas vai zinātnes viedokļa;</i> b) <i>ansambļi: atsevišķu vai apvienotu ēku grupas, kam dēļ to arhitektūras, vienotības vai to vietas ainavā ir īpašas nozīmes universāla vērtība no vēstures, mākslas vai zinātnes viedokļa;</i> c) <i>ievērojamas vietas: cilvēka radītas vai cilvēka un dabas kopīgi radītas, kā arī teritorijas, kas ietver arheoloģiski ievērojamas vietas, kam ir īpašas nozīmes universāla vērtība no vēstures, estētikas, etnoloģijas vai antropoloģijas viedokļa.</i> <p>“Aizsargāt kultūras mantojumu” būtu jāinterpretē kā prasība pievērsties tieši kultūras mantojuma saglabāšanai. Dažos gadījumos par tādiem, kam ir būtiska kultūras vērtība, var atzīt dekoratīvās vai estētiskās vērtības aspektus (piemēram, ja vieta iekļauta UNESCO pasaules mantojuma vietu sarakstā), kā arī UNESCO definēto nemateriālo kultūras mantojumu ⁽⁷⁾, piemēram, UNESCO atzītu tradicionālo amatniecību ⁽⁸⁾. Būtu jārespektē un objektīvi jānovērtē visu sociāldemogrāfisko grupu kultūras mantojums.</p> <p>Viskaitīgākās vielas izmantošana kultūras mantojuma aizsardzībai nedrīkst novest pie bērnu vai citu riska grupu eksponēšanas. Viskaitīgākās vielas izmantošanai vajadzētu būt tieši saistītai ar saglabāšanas darbību; citi lietojumi nebūtu uzskatāmi par kritiski svarīgiem sabiedrības funkcionēšanai.</p>

c. Pieņemamu alternatīvu trūkuma novērtēšana

Šā būtiska lietojuma kritērija izpildes priekšnoteikums ir tas, ka nav pieņemamu alternatīvu, un tas būtu jāpierāda, analizējot alternatīvas. Attiecīgi šā kritērija izpildes novērtējumā būtu jānovērtē vismaz šādi divi aspekti ⁽⁹⁾:

- i. **jāapzina iespējamās** lietojuma **alternatīvas**, izvērtējot, vai novērtējamās vielas lietošanu var aizstāt ar alternatīvu vielu, materiālu, produktu, procesu vai tehnoloģiju (t. i., kādas ir iespējamās alternatīvas, kas var pietiekami nodrošināt tehnisko funkciju, kura vajadzīga, lai galaprodukts varētu sniegt paredzēto pakalpojumu). Jēdzienu “alternatīva” parasti nosaka konkrētais tiesību akts; UN
- ii. jānovērtē to **pieņemamība**.

Pieņemamām alternatīvām jāspēj nodrošināt funkciju un snieguma līmeni, kuru sabiedrība var pieņemt kā tādu, kas pietiekamā līmenī nodrošina attiecīgo pakalpojumu, un turklāt jābūt drošākām. Kā aprakstīts šā paziņojuma 2.2. sadaļā, alternatīvu novērtēšanai parasti nosaka konkrētas prasības katrā tiesību aktā, un lielākajā daļā tiesību aktu tā ietver arī tehniskās un/vai ekonomiskās izmantojamības novērtējumu. Kā minēts iepriekš, Komisija, ierosinot ieviest būtiska lietojuma koncepciju kādā šādā likumdošanas jomā, neplāno mainīt esošās atsaucis uz tehniskās un/vai ekonomiskās izmantojamības novērtējumu. Novērtējumam nevajadzētu aprobežoties tikai ar konkrēto lietotāju, kas veic lietošanu, bet aptvert arī ar izmantojumu tirgus līmenī un sabiedrības vajadzības. Līdz ar to novērtējumā būtu jāņem vērā ne tikai iespējamās alternatīvas ar tādu

⁽⁶⁾ UNESCO. Pasaules mantojuma konvencijas īstenošanas vadlīnijas. Saite skatīta 29.3.2023., <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>.

⁽⁷⁾ Konvencija par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu, MISC/2003/CLT/CH/14.

⁽⁸⁾ UNESCO nemateriālā kultūras mantojuma saraksti un Labas saglabāšanas prakses reģistrs. Saite skatīta 29.3.2023., <https://ich.unesco.org/en/lists>.

⁽⁹⁾ Tajā, kā šis kritērijs ir definēts un kā ierosināts novērtēt tā izpildi, ir ņemtas vērā attiecīgās Monreālas protokola būtiska lietojuma kritēriju daļas, kā arī Ilgtspēju sekmējošā ķīmikāliju stratēģija.

pašu snieguma līmeni, bet arī visas alternatīvas ar funkciju un snieguma līmeni, kuru sabiedrība var pieņemt kā tādu, kas pietiekamā līmenī nodrošina attiecīgo pakalpojumu. Tāpēc jāapsver šādas iespējamās alternatīvas:

- tirgū esoši tās pašas produktu kategorijas produkti, kuros viskaitīgākā viela nav izmantota;
- alternatīvas ar zemāku snieguma līmeni, ja vien sabiedrībai tas ir pieņemams ⁽¹⁰⁾;
- tās alternatīvas, kas nodrošina tai tehniskajai funkcijai un snieguma līmenim līdzīgu tehnisko funkciju un līdzīgu snieguma līmeni, kurus nodrošina viskaitīgākā viela vai kuri tiek nodrošināti ar to.

Tālāk sniegti daži piemēri tam, kā alternatīvu novērtējums ir iestrādāts spēkā esošajos ES tiesību aktos.

Regula (EK) Nr. 1907/2006 ⁽¹¹⁾ nosaka ķīmikāliju reģistrēšanas, vērtēšanas, licencēšanas un ierobežošanas satvaru. Alternatīvas novērtē atļauju un ierobežojumu kontekstā. Lēmumos par ierobežojumiem, ievērojot 68. panta 1. punktu, ir jāņem vērā alternatīvu pieejamība. Novērtējuma pamatā ir informācija par alternatīvām, arī to pieejamību un tehnisko un ekonomisko izmantojamību ⁽¹²⁾. REACH prasa licencēšanas procesā novērtēt ļoti lielas bažas raisošu vielu lietošanas alternatīvu "piemērotību", arī to tehnisko un ekonomisko izmantojamību. Šie apzīmējumi REACH regulā nav definēti. Atļauju piešķiršanas jomā to nozīmi nosaka attiecīgā judikatūra ⁽¹³⁾. Saskaņā ar šo judikatūru

- jēdziena "piemērots" mērķis ir "ierobežot atbilstošu alternatīvu skaitu līdz "drošāku" alternatīvu [...] skaitam, tas ir, vielām vai tehnoloģijām, kuru lietojums rada mazāku risku, salīdzinot ar to, kuru rada attiecīgas vielas, kas raisa ļoti lielas bažas, lietošana";
- turklāt jēdziens "piemērots" nozīmē, ka alternatīvai jābūt "pamatot[a]i no ekonomikas un tehnoloģiju viedokļa" ⁽¹⁴⁾. Tā nozīme "nav ierobežota ar alternatīvas *in abstracto* vai laboratorijas apstākļos, vai arī apstākļos, kuriem ir tikai izņēmuma raksturs, esamību";
- kas attiecas uz tehniski un ekonomiski izmantojamu alternatīvu pieejamību, alternatīvu "analīze ir jāveic no [alternatīvo] vielu ražošanas iespēju un [alternatīvo] tehnoloģiju iespējamības viedokļa, kā arī ņemot vērā to laišanas apgrozībā tiesiskos un faktiskos nosacījumus".

Regula (ES) Nr. 528/2012 ⁽¹⁵⁾ nosaka satvaru tādu biocīdu laišanai tirgū un lietošanai kā dezinfekcijas līdzekļi, konservanti, rodenticīdi, insekticīdi u. c. biocīdi, ar ko paredzēts kontrolēt organismus, kuri kaitē cilvēkam, tā darbībai vai produktiem, ko cilvēks lieto vai ražo (arī patēriņa precēm), dzīvniekiem vai videi. Regulā ir noteikti izslēgšanas kritēriji aktivajām vielām ar noteiktām bīstamām īpašībām (1.A un 1.B kategorijas kancerogēniskums, mutagēniskums vai toksiskums reproduktīvajai sistēmai, endokrīni disruptīva ietekme uz cilvēka veselību, noturība, bioakumulatīvitate un toksiskums un liela noturība un liela bioakumulatīvitate), un šīs vielas parasti neapstiprina. Tomēr, pamatojoties uz regulas 5. panta 2. punktu, var piešķirt atkāpi, un minētajā punktā citu kritēriju starpā ir iekļauti daži elementi, kas atgādina būtiska lietojuma jēdzienu, konkrētāk:

- norāde "pierādījumi apliecina, ka aktīvā viela ir būtiska, lai novērstu vai kontrolētu nopietnu apdraudējumu sabiedrības vai dzīvnieku veselībai vai videi",

⁽¹⁰⁾ Tomēr alternatīvu novērtējumā, izvērtējot alternatīvus produktus, materiālus, tehnoloģijas, būtu jāņem vērā viss pakalpojums un relevantās funkcijas, ko minētais produkts nodrošina.

⁽¹¹⁾ Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (EK) Nr. 1907/2006 (2006. gada 18. decembris), kas attiecas uz ķīmikāliju reģistrēšanu, vērtēšanu, licencēšanu un ierobežošanu (REACH) un ar kuru izveido Eiropas Ķīmikāliju aģentūru, groza Direktīvu 1999/45/EK un atceļ Padomes Regulu (EEK) Nr. 793/93 un Komisijas Regulu (EK) Nr. 1488/94, kā arī Padomes Direktīvu 76/769/EEK un Komisijas Direktīvu 91/155/EEK, Direktīvu 93/67/EEK, Direktīvu 93/105/EK un Direktīvu 2000/21/EK (OV L 396, 30.12.2006., 1.–849. lpp.).

⁽¹²⁾ REACH regulas XV pielikums.

⁽¹³⁾ ES Vispārējās tiesas 2019. gada 7. marta spriedums lietā T-837/16, 71.–74. punkts.

⁽¹⁴⁾ REACH regulas 55. panta nozīmē.

⁽¹⁵⁾ Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr. 528/2012 (2012. gada 22. maijs) par biocīdu piedāvāšanu tirgū un lietošanu (OV L 167, 27.6.2012., 1.–123. lpp.).

- norāde, ka, lemjot par atkāpju apstiprināšanu, “būtiski ir apsvērt, vai ir pieejamas piemērotas un pietiekamas alternatīvas vielas vai tehnoloģijas”,
- un norāde, ka uz lietojumu, kam piemērojama atkāpe, “attiecas atbilstīgi risku mazinoši pasākumi, lai nodrošinātu, ka minēto aktīvo vielu iedarbība uz cilvēkiem, dzīvniekiem un vidi ir pēc iespējas mazāka”.

Komisija turklāt “var atļaut dalībvalstij piešķirt atļauju biocīdam, kas satur neapstiprinātu aktīvo vielu, ja tā uzskata, ka aktīvā viela ir *būtiska* kultūras mantojuma aizsardzībai ⁽¹⁶⁾ un nav pieejamas piemērotas alternatīvas” (55. panta 3. punkts).

Taksonomijas regula (Regula (ES) 2020/852) ⁽¹⁷⁾ nosaka pamatsatvaru, kas dod iespēju noteikt, vai saimnieciskā darbība ir uzskatāma par vidiski ilgtspējīgu atkarībā no tās devuma sešu regulā noteiktu vides mērķu sasniegšanā ⁽¹⁸⁾. Piesārņojuma novēršanas un kontroles mērķim piemērojamā principa “nenodarīt būtisku kaitējumu” kritēriji ⁽¹⁹⁾ nosaka, ka darbība nedrīkst novest pie tā, ka tiek ražotas, izmantotas vai laistas tirgū vielas, kas atbilst kādas no REACH regulas 57. pantā minēto bīstamības klašu vai bīstamības kategoriju kritērijiem, izņemot gadījumus, kad operatori ir novērtējuši un dokumentējuši, ka tirgū nav pieejamas citas piemērotas alternatīvas vielas vai tehnoloģijas un ka lietošana notiek kontrolētos apstākļos.

Dzīvsudraba regula (Regula (ES) 2017/852) ⁽²⁰⁾ atļauj ražot un laist tirgū jaunus dzīvsudraba saturošus produktus un izmantot jaunus ražošanas procesus, kuros izmanto dzīvsudraba vai dzīvsudraba savienojumus, tikai tad, ja novērtējums liecina, ka dzīvsudraba jaunais lietojums nestu ievērojamu labumu videi vai veselībai un būtiski neapdraudētu ne vidi, ne cilvēka veselību un ka nav pieejamas praksē tehniski realizējamas bezdzīvsudraba alternatīvas, kas dotu šādus ieguvumus.

IV. NOSACĪJUMI, KAS SAISTĪTI AR LĒMUMU PAR BŪTISKU LIETOJUMU

Mērķorientētā novērtējumā par risku cilvēka veselībai un videi būtu jānosaka, vai **riska pārvaldības pasākumi un izmantošanas nosacījumi** noved pie tik mazām emisijām un cilvēku un vides eksponētības, cik vien tehniski un praktiski iespējams. Ja tā nav, būtu jāparedz katram konkrētajam tiesību aktam piemēroti nosacījumi šā mērķa sasniegšanai.

Principi, pēc kuriem noteikt izmantošanas nosacījumus lietojumiem, kas atzīti par sabiedrībai būtiskiem:

- līdz minimumam samazināt cilvēku un dzīvnieku eksponētību un emisijas vidē ražošanas, lietošanas, aprites cikla beigu un reciklēšanas laikā, arī noteikt nosacījumus, kas ierobežo vielas daudzumu lietojumā ⁽²¹⁾, it sevišķi tāpēc, lai novērstu vai līdz minimumam samazinātu tādu riska grupu eksponētību kā bērni, grūtnieces un veci cilvēki, kuri pret eksponētību kaitīgām ķīmikālijām ir jutīgāki;
- stimulēt drošu un ilgtspējīgu alternatīvu inovāciju un aizstāšanu ar tām, proti,
 - noteikt nosacījumus, kas paredz iesaistīties aizstāšanā un apsekot progresu virzībā uz aizstāšanu (aizstāšanas plāni), un
 - parasti — noteikt termiņu atkāpēm no ierobežojumiem un atļautiem lietojumiem;

⁽¹⁶⁾ Līdz šim pieprasīts, par pamatotu atzīts un piešķirts tikai viens šāda veida atbrīvojums, kas piešķirts kultūras priekšmetu aizsardzībai muzejos, izmantojot uz vietas iegūtu slāpekli.

⁽¹⁷⁾ Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) 2020/852 (2020. gada 18. jūnijs) par regulējuma izveidi ilgtspējīgu ieguldījumu veicināšanai un ar ko groza Regulu (ES) 2019/2088 (OV L 198, 22.6.2020., 13.–43. lpp.).

⁽¹⁸⁾ Klimata pārmaiņu mazināšana, pielāgošanās klimata pārmaiņām, ilgtspējīga ūdens un jūras resursu izmantošana un aizsardzība, pāreja uz aprites ekonomiku, piesārņojuma novēršana un kontrole un bioloģiskās daudzveidības un ekosistēmu aizsardzība un atjaunošana.

⁽¹⁹⁾ Komisijas Deleģētā regula (ES) 2023/2485 (2023. gada 27. jūnijs), ar ko groza C papildinājumu ES taksonomijas Deleģētajā aktā par klimatisko komponentu ((ES) 2021/2139).

⁽²⁰⁾ Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) 2017/852 (2017. gada 17. maijs) par dzīvsudraba un ar ko atceļ Regulu (EK) Nr. 1102/2008 (OV L 137, 24.5.2017., 1.–21. lpp.).

⁽²¹⁾ Piemēram, sk. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu 2004/37/EK (2004. gada 29. aprīlis) par darba ņēmēju aizsardzību pret risku, kas saistīts ar kancerogēnu vai mutagēnu iedarbību darbā.

- nodrošināt, ka informācija par izmantošanu ir pieejama piegādes ķēdē, kā arī patērētājiem un atkritumu apsaimniekotājiem.
